

ФАКТОГРАФИЈА И ФИКЦИЈА

(Душан Иванић, *Догађај и прича: Српска мемоарско-аутобиографска проза*, Филозофски факултет у Нишу, Филолошки факултет – Београд, 2015)

Књига *Догађај и прича* Душана Иванића, књижевног историчара и универзитетског професора, садржи десет поглавља о мемоарско-аутобиографској прози у новој српској књижевности. Генолошка, иманентна карактеристика оваквих текстова јесте мешање документарног и фиктивног, због којег се некада јавља отежаност у прецизном жанровском одређењу текстова. Књига *Догађај и прича* представља синтезу ауторовог дугогодишњег бављења документарно-уметничком прозом у српској књижевности. У првом поглављу, „Аутобиографска-мемоарска проза у српској књижевности XVIII и XIX вијека“, Иванић као главну особину дневника, аутобиографије и мемоара издваја референцијалност у вантекстовној стварности. При томе аутор упозорава на немогућност потпуног одстрањења истине из фикционалне литературе и једностраност у потврђивању документарно-уметничке прозе као чисте истине. За аутобиографске жанрове у зачецима нове српске књижевности карактеристична је парцијалност у приказивању живота личности, да би се нешто касније, са Доситејем Обрадовићем, почело са писањем о целовитости животног искуства, уз посебан осврт на детињство личности – националних вођа и владара, идеолога, књижевних реформатора и писаца. Друга половина XIX века доноси извесне промене у погледу занимања мемоариста: то су сада и обични људи, трговци, свештеници, глумци и војници.

Иванић издваја дневник као књижевну форму у којој емотивност и субјективност узимају примат над информативношћу више него у било којој мемоарско-аутобиографској врсти, а исказ у дневнику некада се својом организацијом приближава лирици. Говорећи о значају дневника, Иванић издваја имена Славка Златојевића и Милице Стојадиновић Српкиње и при томе потенцира романтичарске елементе њихове дневничке прозе.

У поглављу „Аутобиографска проза Јована Рајића“ аутор издваја Рајићево *Точноје изобразеније катихизма* као важан аутобиографски текст у XVIII веку, стављајући при томе ово дело по важности изнад осталих његових дела: дневничких бележака, аутобиографске хроничарске белешке о породици и животном путу и епитафа. У овом свом делу Рајић аутобиографске елементе поставља у објективно-историјски оквир, чиме дело истовремено приближава и историографском и мемоарском жанру.

На тај начин у тексту се појављују три инстанце: историограф, мемоарист и јунак приче. Премда је *Точноје изображеније* првобитно узимано као веродостојан историјски извор, Иванић скреће пажњу на његове уметничка својства – смењивање двају наративних токова, напетост између временско-акционих планова и хумор.

У поглављу „Герасим Зелић и његово *Житије*“ Душан Иванић указује на значај књижевнога рада Герасима Зелића, писца предромантизма чије је проучавање изостало у радовима Јована Скерлића, али и других историчара српске књижевности. Премда се у наслову јединог Зелићевог дела, мемоарско-путописне прозе *Житіє сиргъчь рожденіє, воспитаніє, странствованія, и различна по свѣту и у отечеству приключенія и страданія Герасима Зелића архимандріта свето-успенске обители Крупе у Далмаціи [...] Нимъ самим себи и своима за споменъ списано; и другима за любопытство, гдѣшито заръ и за поученіє, на свѣтъ издано*, појављује реч „житије“, елементи овог средњовековног књижевног жанра видљиви су тек изван основног приповедног слоја, који представља властити живот аутора. Због високог нивоа имитативности, Душан Иванић Зелићево *Житије* сврстава у реализам у ширем смислу те речи. У завршном делу овог поглавља аутор се бави лексичким и синтаксичким аспектом Зелићевог *Житија*.

Поглавље „Догађај, доживљај и прича“ за поднаслов има: „Аутобиографско-мемоарска проза Милована Видаковића“. У њему аутор критички сагледава дело Милована Видаковића, позивајући се најпре на негативну критику Видаковићевог романијерског и филолошког дела, да би потом указао на позитивне стране његове аутобиографско-мемоарске прозе. Видаковићево *Краткоје животоописаније Димитрија Давидовича* (1838), према Иванићу, ближе је мемоарима него аутобиографији, будући да је у овом делу пажња више скренута на живот пишчевог пријатеља из младости Димитрија Давидовича него на самог аутора. Као главну врлину Видаковићеве аутобиографско-мемоарске прозе Иванић издваја померање тачке гледишта или перспективе приповедања, присутно и у *Почетку животоописанија*. За разлику од претходног Видаковићевог дела, *Почетак животоописанија* доноси рат као велику историјску тему, сагледану из перспективе детета. Иванић разматра особености субјективног приповедача у првом лицу, његову наивност и незнање условљене некритичким односом према свету, али и приближавање усменом стилу доживљајног причања, као и топлу лирску евокацију родног краја. Осврнувши се на Скерлићев суд о Матавуљевој *Поварети*, аутор изриче сличан суд о Видаковићу: да би као писац завредео добар глас у историји српске књижевности да је написао једино *Почетак животоописанија*, будући да су му остала дела само покварила утисак.

Оно што Душан Иванић издваја као заједнички елемент за мемоаре, аутобиографије, дневнике и путописе у поглављу „Документарно-умјетничка проза епохе реализма“ јесте обједињавање позиције јунака и аутора. При томе, епоху мемоара и аутобиографија предромантичара и романтичара Иванић изједначава са епохом реализма, будући да су мемоари и аутобиографије књижевни жанрови са већим распоном између времена приче и времена приповедања. Сходно поетици реализма, мемористика ове књижевне епохе углавном даје одјек важних националних догађаја онога времена. Ту аутор издваја имена Јакова Игњатовића, Т. С. Виловског и Јована Ристића, док Симо Матавуљ са својим *Биљешкама једног писца* више стреми аутобиографској наративној структури. Историјску слику Србије у време српско-турских ратова даје и Пера Тодоровић у *Дневнику једног добровољца*. Од писаца путописа, најважнији су Љубомир П. Ненадовић, Владан Ђорђевић, Милан Ђ. Милићевић, Бранислав Нушић и Милан Јовановић Морски, док се Нушићеви *Листићи* (1890) и *Аутобиографија* (1924), као и дело Марка Миљанова *Примјери чојства и јунаштва* (1901) жанровски тешко могу одредити.

У поглављу „Међаши историје“ Иванић говори о књизи Јована Ристића *Бомбардање Београда 1862. године*. Ауторово прикривање идентитета приликом објављивања књиге, са циљем потирања аутобиографске компоненте, будући да је Ристић био српски посланик на Порти, Иванић пореди са Вуковим стилем устаничке прозе. Такође, Иванић наглашава да анонимност аутора као покушај објективизације описаних историјских догађаја није успела да сакрије ауторов специфични стил, препознатљив, између осталог, и у отвореном изражавању Ристићевих политичких ставова. Управо зато Иванић као главну вредност Ристићевог *Бомбардања Београда 1862. године* издваја допринос у тумачењу политике Милоша Обреновића, али као естетску компоненту издваја и афористичност и реторички дар аутора.

Поглавље „Мемоари Јакова Игњатовића у контексту српске мемористике XIX века“ одређује место мемоарске прозе Јакова Игњатовића, будући да ју је у сенци оставила Игњатовићева фикционална проза са једне и мемоарска проза других писаца са друге стране. Иванић као главну позитивну особину Игњатовићевих *Мемоара* издваја усмереност на друге личности (појединце значајне за националну историју и културу), а не више на властите доживљаје, што је уједно и одлика већине уметнички вредних мемоарских дела из друге половине XIX века. Штавише, Иванић сматра да је Игњатовић био успешнији у повезивању мноштва чињеница, портрета и прича уз одржавање унутрашње сижејне напетости и занимљивости више него Матавуљ, Суботић, Зелић или Вујић.

У поглављу „У дневничком опусу Пера Тодоровића“ аутор износи своје опсервације о *Дневнику једног добровољца* свестраног Пера Тодо-

ровића. У овом делу Тодоровићева објективна, миметичка слика Првог српско-турског рата (1876) смењује се са лирским сегментима, са епифанијама, алегоријама и симболима, којима се та објективност унеколико нарушава. Ипак, Иванић наглашава да се утисак непосредности и аутентичности додатно постиже локалним говорима неког Нишлије, Црногорца, деде Стојана и детета поремећене памети. Ове личности представљају сведоке-посматраче и учеснике рата, те њихове приче носе веродостојност са њиховог личног искуства, али истовремено и велику дозу субјективности, коју редовно повлачи за собом приповедање у првом лицу.

Поглавље „У дневничком опусу Пере Тодоровића“ као допуну има „Одложено испуњење: На маргинама *Дневника*“, у коме Душан Иванић заокружује целину о Тодоровићевој дневничкој прози, говорећи сада о *Дневнику*. Иванић Тодоровићево писање о другима, неуобичајено за ја-форму дневника, види као деконструкционистички модел писања, али похвално говори о пишевој интенцији да стварност прикаже веродостојно, без улепшавања и лажног моралисања, којем је било склоно друштво у XIX веку и због којег су многе теме, попут еротских и ванбрачних односа, представљале табуе.

У поглављу „Књижевни аспекти *Биљежака једног писца* Симе Матавуља“ Иванић као главне особине овог Матавуљевог дела издваја лабавост композиције, којом се постиже утисак спонтаности и неорганизованости, као и критичко-ироничну дистанцу, којом Матавуљ постиже хумористички ефекат и на сатиричан начин разобличава личности и друштвене појаве (ова црта карактеристична је и за Матавуљеву фикционалну прозу). Отуда аутор издваја две равни Матавуљевог опуса: миметичко-имагинативни и сцијентистичко-документарни супстрат. У приказивању личности у *Биљешкама* нема ни трага романтичарској идеализацији, напротив, Матавуљева реалистичка пројекција света подразумева и ирониčnost, критичност и хумористичност.

Последње поглавље књиге, „Граница као изазов аутобиографско- мемоарске прозе крајишких Срба“, представља Иванићеву опсервацију мемоарске прозе крајишких Срба. Према Иванићу, граница је носилац хипостазираних значења и наративних знања, њоме се обележава различитост идентитета. Како геополитичке околности имају огроман утицај на начин живота, тако утичу и на литературу као универзум паралелан овом, реалном. Зато Иванић издваја као најчешћу тематику мемоарске прозе крајишких Срба: забрану прелажења границе, идеје илиризма, верску угроженост, феномен царских војника-граничара, конфликт између подаништва Аустрији и оданости Србији, верске мотиве, опасност од другог итд. Аутор истиче и уплив нових мотива са Другим светским ратом и партизанским покретом, те геноцидом над Србима.

Књига Душана Иванића *Догађај и прича* представља целовито сагледавање мемоарско-аутобиографске прозе у српској књижевности XVIII и XIX века, али се у њој начиње и проблематика мемоарске прозе крајишких Срба у XX веку. У књизи су актуелизовани скрајнути писци попут Герасима Зелића и Јована Ристића, али и мемоарска проза писаца познатих првенствено по фикционалној прози, какав је случај са Јаковом Игњатовићем и Милованом Видаковићем. Иванић показује важност естетске компоненте у саопштавању фактографског, те да превласт једне или друге особине сврстава оваква дела у домен књижевности или домен документарне грађе. Мемоарско-аутобиографска проза, којом се аутор ове књиге бави, представља важну ризницу историјских чињеница и података о животу личности из културног живота XVIII и XIX века, али се не сме занемарити ни њена непоузданост услед субјективности – учешћа аутора / приповедача у описаним догађајима и сусретима. Лепота мемоарско-аутобиографске прозе у потпуности стаје у Иванићеву констатацију о Матавуљевим *Биљешкама*: „говорити истину у заводљивом облику“.

*Милица М. Алексић*³

Универзитет у Нишу
Педагошки факултет у Врању

³ milica.aleksic.06@gmail.com